दोषधिर्नकुलदंष्ट्राग्रस्पृष्टा सा सर्वाऽपि सर्पविषं हन्तीत्ये-
तादृशी संज्ञा अस्मदादिविशिष्टानां लिङ्गमनुमापकं या-
ऽपि मैत्रादिसंज्ञा पित्रा पुत्रे क्रियते साऽपि "द्वादशे-
ऽहनि पिता नाम कुर्य्यात्" इत्यादि विधिना नूनमीश्वर-
प्रयुक्तैव तथाच सिद्धं संज्ञाया ईश्वरलिङ्गत्वम् । एवं कर्म्मा
ऽपि कार्य्यमपीश्वरे लिङ्गं तथाहि क्षित्यादिकं सकर्तृकं
कार्य्यत्वात् घटवदिति अत्र यद्यपि शरीराजन्यं जन्यं
वा जन्यप्रयत्नाजन्यं जन्यं वा सकर्तृकत्वासकर्तृकत्वेन
विवादाध्यासितं वा सन्दिह्यमानकर्तृकत्वं वा क्षित्यादि-
त्वेन न विवक्षितम् अदृष्टद्वारा क्षित्यादेरपि जन्यप्रयत्न-
जन्यत्वात् विवादसन्देहयोश्चातिप्रसक्तत्वेन प्रकृतानवच्छे-
दकत्वात् किञ्च सकर्तृकत्वमपि यदि कृतिमज्जन्यत्वं तदाऽ-
स्मदादिना सिद्धसाधनम् अस्मदादिकृतेरप्यदृष्टद्वारा क्षि-
त्यादिजनकत्वात् उपादानगोचरकृतिमज्जन्यत्वेऽपि तथा,-
अस्मदादिकृतेरपि किञ्चिदुपादानगोचरत्वात्, कार्य्यत्व-
मपि यदि प्रागभावप्रतियोगित्वं तदा ध्वंसे व्यभिचार इति
तथापि क्षितिः सकर्तृका कार्य्यत्वात् अत्र च सकर्तृकत्वम-
दृष्टाद्वारककृतिमज्जन्यत्वं कार्य्यत्वञ्च प्रागभावावच्छिन्न-
सत्ताप्रतियोगित्वं नचाङ्कुरादौ सन्दिग्धानैकान्तिकत्वं सा-
ध्याभावनिश्चये हेतुसत्त्वसन्देहे सन्दिग्धानैकान्तिकत्वस्या
दोषत्वात् अन्यथा सकलानुमानोच्छेदप्रसङ्गः न च पक्षा-
तिरिक्ते दोषोऽयमिति वाच्यं राजाज्ञापत्तेः नहि दोष-
स्यायं महिमा यत् पक्षं नाक्रामति तस्मादङ्कुरस्फुरणदशा-
यां निश्चितव्यभिचारेण हेतुना तत्र साध्यसिद्धेरप्रत्यूहत्वात्
न सन्दिग्धानैकान्तिकता तदस्फुरणदशायान्तु सुतरामिति
संक्षेपः" ।

एवं न्यायकन्दलीभाष्यादिषु प्रदर्शितेश्वरानुमानप्र-
कारमधिकृत्य कुसुमाञ्जलिहरिदासटीकयोः दिग्मात्रेण
किञ्चित् विस्मृतकं यथा

"तत्साधकप्रमाणाभावात् इति पञ्चमविप्रतिपत्तिः नन्वी-
श्वरे साधकप्रमाणमेव नास्त्यत्राह" हरि० । "कार्य्यायोजन
धृत्यादेः पदात् प्रत्ययतः श्रुतेः । वाक्यात् सङ्ख्याविशेषाच्च
साध्योविश्वविदव्ययः" का० "क्षित्यादि सकर्तृकं कार्य्यत्वात्
घटवत् सकर्तृकत्वञ्च उपादानगोचरापरोक्षज्ञानचिकीर्षा-
कृतिमज्जन्यत्वम् । आयोजन कर्म एवञ्च सर्गादाकालीनद्व्य-
णुकारम्भकपरमाणुद्वयसंयोगजनकं कर्म्म चेतनप्रयत्नपूर्व्वकं
कर्म्मत्वात् अस्मदादिशरीरक्रियावत् । धृतीति ब्रह्मा-
ण्डादि पतनप्रतिबन्धकीभूतप्रयत्नवदधिष्ठितं धृतिमत्त्वात्
वियति विहङ्गमधृतकाष्ठवत् धृतिश्च गुरुत्ववतां पतनाभावः ।
धृत्यादेरित्यादिपदात् नाशपरिग्रहः ब्रह्माण्डादि प्रयत्नव-
द्विनाश्यं विनाशित्वात् पाच्यमानपटवत् । पदात् पद्यतेऽ-
नेनेतिव्युत्पत्त्या पदं व्यवहारः पटादिसम्प्रदायव्यवहारः
स्वतन्त्रपुरुषप्रयोज्यः व्यवहारत्वात् आधुनिकलिप्यादिव्य-
वहारवत् । प्रत्ययतः प्रामाण्यात् वेदजन्यज्ञानं कारण-
गुणजन्यं प्रमात्वात् प्रत्यक्षादिप्रमावत् । श्रुतेर्वेदात् वेदः
पौरुषेयोवेदत्वात् आयुर्वेदवत् । किञ्च वेदः पौरुषेयोवाक्य-
त्वात् भारतवत् वेदवाक्यानि पौरुषेयाणि वाक्यत्वात् अस्म-
दादिवाक्यवत् । संख्याविशेषात् । द्व्यणुकपरिमाणं सङ्ख्या-
जन्यं परिमाणप्रचयाजन्यत्वे सति जन्यपरिमाणत्वात्
तुल्यपरिमाणकपालद्वयारब्धघटपरिमाणात् प्रकृष्टता-
दृशकपालसदृशकपालद्वयारब्धघटपरिमाणवत् अणुपरि-
माणञ्च न परिमाणजनकं नित्यपरिमाणत्वात् अणुपरि-
माणत्वाद्वा एवञ्च सर्गादौ द्व्यणुकपरिमाणहेतुपरमाणुनिष्ठ
द्वित्वसंख्या च नास्मदाद्यपेक्षाबुद्धिजा अतस्तदानीन्तनापे-
क्षाबुद्धिरीश्वरस्यैवेति । विश्वविदव्ययइति विशिष्टस्याव्य-
यत्वं तेन नित्यसर्व्व विषयकज्ञानसिद्धिः ननु शरीर
विशिष्टस्य कर्तृतया विशेषणबाधात्मकोविशिष्टबाध इति
कर्तृजन्यत्वव्यापकशरीरजन्यत्वाभावात् कर्तृजन्यत्वाभाव
इति सत्प्रतिपक्षता च । यद्वा कर्त्ता शरीर्य्येव इति
व्याप्तिर्विरोधिनी यद्वा व्याप्ता यथादर्शनप्रवृत्तया शरीरी
कर्त्ता च उपनेयः, पक्षधर्म्मतया च क्षित्यादावशरीरीति
साध्याप्रसिद्धिः विशेषणविशेष्यविरोधश्च यद्वा शरीरजन्यत्वा-
द्युपाधिना व्याप्त्यासिद्धिरिति कार्य्यत्वहेतौ पञ्च दोषास्त-
त्राह "हरि० । "न बाधोऽस्योपजीव्यत्वात् प्रतिबन्धोन दुर्बलैः ।
सिद्धासिद्धोर्विरोधोन नासिद्धिरनिबन्धना" का० "ईश्वरे
धर्म्मिणि शरीरबाधात् कर्तृत्वबाधोन, अधिकरणज्ञानं विना
अभावज्ञानासम्भवात् अस्य कार्य्यत्वस्य धर्म्मिसाधकस्याधि
करणज्ञानजनकतया अवश्यमपेक्षणीयत्वेन बलवत्त्वात् । एवञ्च
न विशेषणबाधात्मकोविशिष्टबाधः प्रत्यक्षात्मकः । ईश्वरोन
कर्त्ता अशरीरत्वात् इत्यनुमानबाधोऽपि नेत्यर्थः । क्षि-
त्यादौ न सकर्तृकत्वं शरीराजन्यत्वात् इति न प्रतिबन्धकं
सत्प्रतिपक्षहेतोः शरीरांशवैयर्य्यात् व्याप्त्यासिद्ध्या दुर्ब-
लत्वात् । तृतीयेऽपि कार्य्यत्वव्याप्तेः पक्षधर्म्मत्वसह-
कारात् विपक्षबाधकतर्कावताराच्च बलवत्त्वम् । उपन्यस्तायाः
कर्त्ता शरीर्य्येवेति व्याप्तेर्दुर्बलतया न प्रतिबन्धः । चतुर्थे
च यदि पक्षधर्म्मतया अशरीरी उपस्थितस्तदा न विरोधः